
IVth International Human Science Research Conference

Na Ann Arbor, Pittsburgh en Carrollton werd de vierde conferentie van de Human Science Researchers van 21 tot en met 25 mei gehouden in Edmonton (Canada). Dit tot nu toe grootste congres werd door enkele honderden mensen bezocht, onder wie vier Nederlanders (Dienske en Beekman uit Utrecht en Van Berckelaer-Onnes en Miedema uit Leiden) en één West-Duitser (Danner). De hermeneutiek in brede zin – niet alleen als methode dus – is zeker in Noord-Amerika sterk in opkomst en trekt daarbij, naast de universiteiten, vooral ook de aandacht van kunstacademies (art schools). Er werden gedurende deze vier dagen ruim honderd papers gepresenteerd, die zeer gevarieerd waren wat betreft de inhoud. Naast theoretische en methodologische verhandelingen, waren er papers over empirisch onderzoek gericht op specifieke verschijnselen uit de dagelijkse leefwereld.

Wat drijft deze Human Science Researchers van verschillende continenten jaarlijks bij elkaar? Dat is vooral hun aversie tegen een dogmatisch empirisch-analytische, c.q. behavioristische benadering in pedagogiek, psychologie, sociologie en kunst. Vooral in Noord-Amerika is dat nog steeds het (over)heersende paradigma.

Ondanks deze overeenstemming is er onzes inziens toch grofweg een aantal groepen te onderscheiden. Allereerst is daar de uiterst filosofisch geïntereerde groep 'profeten', met kennistheoretisch gesproken een sterk anarchistische inslag. Zeer representatief voor deze groep is A. J. Beekman. Daarnaast zijn er meer traditionele fenomenologen die nauwe banden hebben met of zich oriënteren aan de Europese fenomenologie zoals aan de University of Columbia M. Greene en aan de University of Alberta M. van Manen en W. Schmidt. Verder is er een groep vooral empirische onderzoekers die

ten opzichte van de juist genoemden als meer vooruitstrevend betiteld kunnen worden. Zij staan een *combinatie* voor van fenomenologie en empirie zonder verlies van fenomenologisch-existentialistische opvattingen. Zij willen door het ontwikkelen van nieuwe methoden en technieken hun theoretische opvattingen ook 'hard' maken om zo een breder publiek te kunnen bereiken (A. Giorgi, B. Bain, B. Mook en I. A. van Berckelaer-Onnes). Hoewel een in dit gezelschap nog maar nauwelijks ontsproten loot, waren er ook twee kritisch-emancipatorische bijdragen van pedagogische en onderwijssociologische snit. Hiermee werd tegelijkertijd het meest omvattende integratieve standpunt voor het voetlicht gebracht dat echter nog nauwelijks aanhangers heeft (R. Morrow en S. Miedema). Want hoewel in deze kring het werk van Habermas wel gelezen wordt, is er door de taalbarrière nog absoluut geen sprake van receptie van het werk van de Europese kritische pedagogen.

Om een indruk te geven van het congres zullen we hierna beknopt de inhoud schetsen van enkele plenaire lezingen, symposia en paper-presentaties die ons in het oog sprongen, waarbij we steeds de relatie zullen leggen met de vier door ons onderscheiden groepen. Aangezien het werk van Beekman hier te lande genoeg bekend is, zullen we aan de eerste groep verder geen aandacht schenken.

In de serie plenaire lezingen bracht *Thomas Langan* (University of Toronto) een markante en heldere voordracht onder de titel: 'Teaching history as an exercise in the search for truth'. Zijn bijdrage vertoont nauwe verwantschap met de opvattingen van de tweede, door ons onderscheiden groep. Historische feiten kunnen, aldus Langan, alleen begrepen worden binnen de context waarin ze zich afspeelden. Menselijke, actuele handelingen kunnen eveneens slechts begrepen worden tegen de achtergrond van de situatie waarin ze plaatsvinden. Langan ziet dan ook een duidelijke parallel tussen het bestuderen van de geschiedenis en van menselijke handelingen. *Kritiek en openheid* zijn in dergelijke studies de sleutelwoorden. Om kritiek te kunnen leveren dient men open te

staan voor andere visies, nieuwe ideeën, etc. Gebeurtenissen kunnen alleen naar waarde worden geschat als ze binnen een bepaald historisch kader gezien worden. Het één verwijst naar het ander, het één vloeit voort uit het ander. Er zijn altijd samenhangen aanwezig. Het zoeken naar waarheid dient gepaard te gaan met zelfkennis en met de moed om de ander(en), c.q. het andere met een open visie tegemoet te treden. Een open geest is bereid om te veranderen, en elke open discussie is op zich al een verandering. Veel historische interpretaties lopen stuk op het feit dat zij vanuit een te enge invalshoek worden verricht. Langan illustreerde dit aan de wijze waarop destijds de waarheid door de kerk werd verkondigd en later werd weerlegd door wetenschappelijke kennis. De wijze waarop we kennis vergaren is sterk bepaald door de traditie, en daarmee tevens wat als waarheid geldt. Naast persoonlijke gebeurtenissen en ervaringen worden we geconfronteerd met systemen, instituties en een breed scala van veranderingen die niet alleen vanuit de historie, maar ook dagelijks zich voltrekken. Hermeneutiek is pas mogelijk indien de verschillende referentiekaders in hun totaliteit worden gevat. De wortels van onze beschaving laten zich slechts vanuit een historische perspectief op ontwikkeling begrijpen. Een open en kritisch vizier behoort tot de grondhouding van de onderzoeker. Langans betoog vormde een waardevol pleidooi voor het *historisme*, dat in Noord-Amerika op dit moment nog niet die erkenning heeft welke het in Europa geniet.

Buitengewoon boeiend was de lezing van de Zuidafrikaan *Johann Mouton* (Human Science Research Council, Pretoria): 'Contemporary philosophies of science and the qualitative paradigm in the social sciences', die vanuit een wetenschapstheoretisch perspectief bij de derde groep aansloot. Hij voerde het onderscheid in tussen wetenschapsfilosofie ('science') en methodologie ('research') en beargumenteerde op kantiaanse wijze dat 'research' zonder 'science' blind zou zijn, en 'science' zonder 'research' leeg. De hamvraag voor hem was: 'Welke wetenschapsfilosofie(ën) is (zijn) het meest vruchtbaar in relatie tot de kwalitatieve methodologieën in de sociale wetenschappen?'. In een uitvoerig betoog, trachtte hij aannemelijk te maken dat vooral de door Bhaskar

en Harré & Secord ontwikkelde wetenschapsfilosofieën (met sterke historische en realistische trekken), epistemologisch hiervoor het meest in aanmerking komen.

Tot deze derde groep behoorden eveneens Mook, Briod en Bennett met hun praktische bijdragen over descriptief onderzoek. Hoewel ze kwalitatieve methoden hanteren willen ze, evenals Mouton, de weg openhouden voor kwantificerende methoden. *Bertha Mook* (University of Ottawa) bracht de fenomenologisch georiënteerde psychotherapie ter sprake. Zij deed dit aan de hand van een paper getiteld 'The praxis and process of imagery-communication in child psychotherapy'. Mook, van Nederlandse afkomst, besprak hier mede de in Nederland door Edith Vermeer ontwikkelde spelmethode, beeldcommunicatie. Zij beschreef een concrete spelbehandeling en gaf op grond van de beelden die het betreffende meisje in haar spel toonde een duidelijke weergave van de wijze waarop ze haar wereld ervoer. Ze gaf een gedetailleerde beschrijving van het proces dat zich in de behandeling voltrok en hoe dit zich manifesteerde in het dagelijks leven van het meisje. Mook benadrukte het belang van een ouder-begeleiding op hetzelfde moment om de leefsituatie, in dit geval de opvoedingssituatie, in z'n totaliteit te kunnen doorgronden en weer perspectiefvol te maken. Haar paper was zeer verhelderend en bood een andere en bredere kijk op spel dan de meeste Noord Amerikanen kennen. Spel wordt nog overwegend door de bril van Piaget bekeken, al zien we in Amerika in toenemende mate publikaties verschijnen die spel in een ander daglicht plaatsen (zie bijvoorbeeld het werk van J. Singer).

Marc Briod (Oakland University, Michigan), van origine filosoof, maakt in zijn studie 'The young child's sense of social time and the clock' gebruik van de descriptieve methode. Hij beschrijft een aantal activiteiten van een vijfjarig normaal begaafd meisje over een periode van drie maanden, die gerelateerd wordt aan de tijd en als zodanig door haar wordt ervaren. In zijn betoog komt duidelijk naar voren dat het concept 'tijd' veel meer omvat dan louter een cognitieve activiteit zoals Piaget die in zijn *The Child's Conception of Time* weergeeft. Briod benadrukt de sociale betekenis die de tijd en de klok behelzen. Een bepaald tijdstip impliceert niet

alleen dat er bijvoorbeeld gegeten moet worden, maar verwijst ook naar een sociaal gebeuren als samenzijn met de familie, gebaseerd op eerdere ervaringen. Het besef van tijd verwijst naar het nu, maar tegelijkertijd ook naar het verleden en de toekomst. De klok helpt ons in het structureren van ons dagelijks doen en laten en heeft op deze wijze een grote invloed op onze leefwereld. De beschrijving die Briod geeft van de wijze waarop Nina, het vijfjarig meisje, aangeeft hoe ze langzaam maar zeker bewust wordt van de tijd is letterlijk en figuurlijk uit het leven gegrepen. We zien haar problemen met de stress die de tijd oproept. 'Opschieten, we moeten weg, je moet naar school, etc.' en de wijze om deze druk te ontduiken: 'Nog even (wat "even" ook mag inhouden, v.B/M), ik ben "zo" klaar'. Daarnaast heeft ze moeite met activiteiten die zich op hetzelfde moment op een andere plaats buiten haar directe gezichtsveld afspelen, hetgeen ook op de relatie tijd-ruimte wijst. Zo begrijpt ze aanvankelijk niet wat 'live-uitzendingen' op de TV zijn. Boeiend is ook de manier waarop ze haar werk in tijd verdeelt. Nog niet toe aan het hanteren van de dagen van de week, maakt ze gebruik van haar favoriete TV-programma's ('twee nachten na Black Beauty'). De tijd speelt al lang voordat maanden, dagen en getallen bekend zijn, een belangrijke rol in het leven van een kind. Een tweede - nog te verrichten - deel van Briods onderzoek betreft het voorlezen aan verschillende groepen kinderen van verhalen die het thema 'tijd' als onderwerp hebben. De verwachting is dat deze verhalen discussies over tijd zullen uitlokken, waardoor aspecten als sociale routines, tijdsdruk en dergelijke aan de orde kunnen komen. Onzes inziens is Briods studie ook vanuit klinisch oogpunt van belang. Het betoog over Nina, een normaal begaafd kind, toont al aan hoe complex, maar vooral ook hoe belangrijk tijdsbesef is voor de ontwikkeling van een kind. Dit impliceert hoe moeilijk kinderen het hebben indien zij problemen vertonen in het aanleren van tijdsbesef. De bijdrage van Briod is pedagogisch gezien dan ook uiterst waardevol.

Stan Bennett (University of Maryland) presenteerde het paper 'Children's beaty pageants: a descriptive study'. Zijn onderzoek is gericht op de aard en invloed van wedstrijdactiviteiten op het leven van kinderen

en adolescenten. Een deel van het onderzoek betreft het verschijnsel 'schoonheidswedstrijden'. Deze vorm van wedijver mag zich momenteel in Noord-Amerika in een grote belangstelling verheugen, hetgeen ondermeer tot uiting komt in de enorme kijkdichtheid die het TV-gebeuren rondom deze activiteiten heeft (één derde van de Noord Amerikaanse bevolking, waarvan het grootste gedeelte vrouwen). De TV-beelden geven echter, aldus Bennett, een uiterst beperkte kijk op het gebeuren. Zij richten zich slechts op de strijd zelf, zonder andere factoren in beeld te brengen. Juist wat achter de schermen gebeurt, is van meer belang voor Bennetts studie. Als eerste stap in het onderzoek noemt hij de observaties en participatie door en van de onderzoeker tijdens een aantal schoonheidswedstrijden. Dit gedeelte is zuiver descriptief van aard. Hij beschrijft de kinderen voor, na en tijdens hun optreden. Dit laatste neemt echter maar een klein gedeelte van het onderzoek in beslag. De meeste tijd wordt doorgebracht met spelen, terwijl de ouders de organisatie grotendeels verzorgen. Zij maken de ornamenten zoals vaantjes en presenteren zich met name als een groep. De observaties van de kinderen leveren het tegenovergestelde op van wat verwacht zou kunnen worden op grond van de TV-uitzendingen. Van onderlinge strijd tussen de kinderen is niets te merken. Zij vermaken zich uitstekend. Wel merkt Bennett op dat de winnaars wat minder sociaal ingesteld zijn dan de andere kinderen die als algemene noemer het verliezen of 'het niet de beste zijn' delen. Bennett illustreert zijn observaties aan de hand van een serie dia's. Een tweede stap in het onderzoek betreft het verzamelen van gerichte antwoorden via vragenlijsten die aan kinderen, ouders, organisatoren en juryleden zijn toegezonden. De vragen betreffen ook zakelijke aspecten als de kosten die participatie met zich meebrengt, de tijd en energie die in de deelname worden gestoken. Daarnaast speelt de wijze waarop de ouders betrokken zijn een belangrijke rol. Gaat het primair om het winnen, welke voordelen nadelen zien zij in het participeren van hun kind. Is het louter een tijdelijke activiteit of hebben ze inderdaad 'Miss Universe' voor ogen? De op deze wijze verzamelde data waren nog niet allemaal verwerkt. Bennett wil op dezelfde wijze wedstrijdactiviteiten waar-

in het individuele winnen een rol speelt, zoals zwemmen en paardrijden onderzoeken. Hij benadrukte het belang van de observaties door middel van participatie van de onderzoekers in een dergelijk soort onderzoek. Hetgeen achter de schermen plaatsvindt, is bepalend voor de aard en invloed van deze activiteiten op het leven van de kinderen. Het gebeuren dient derhalve in z'n totaliteit bezien te worden, en niet beperkt te worden tot het winnende of verliezende moment.

Bij deze derde groep dient ook de opvallende bijdrage aan de symposiumsessie 'Paths toward the reconstitution of the human/social sciences' van *Bruce Bain* (University of Alberta) genoemd te worden met 'The blind men from Indostan and the human sciences today'. Volgens hem is het creëren van een tegenstelling tussen kwalitatieve en kwantificerende methoden voor evaluatie en onderzoek epistemologisch gezien naïef. Hij pleitte dan ook voor een 'wiser epistemic rhythm'. De keuze voor deze of gene methode dient vooral af te hangen van het onderzoeksobject en van het doel van de evaluatie. Aan de hand van een door hemzelf uitgevoerd cross-cultureel ethnografisch onderzoek naar discoursvormen adstrueerde hij de stelling dat kwantificerende en statistische methoden (zoals bijvoorbeeld multivariate analyse) zinvol gebruikt kunnen worden in combinatie met meer kwalitatieve methoden. Een moeilijkheid blijft echter dat het nog niet echt goed gelukt is om methodologische criteria te ontwikkelen voor zulke onderzoeksmethodieken waar men tracht aan de dichotomie kwalitatief-kwantificerend te ontkomen. In de jaren zeventig was men in Noord-Amerika aanvankelijk nogal optimistisch over het ontwikkelen van hermeneutisch-fenomenologische criteria voor validiteit, generaliseerbaarheid en der-

gelijke. Tot nu toe zijn die pogingen niet echt geslaagd te noemen, hoewel dit niet noodzakelijk hoeft te impliceren dat ze daarmee gedaan zijn te mislukken.

Raymond A. Morrow (University of Alberta), waarmee we bij de vierde groep zijn gekomen, presenteerde onder de titel 'Critical theory and critical sociology: the case of education' de resultaten van een literatuurstudie naar de invloed van de Frankfurter Schule op onderwijs en opvoeding in Engeland en Noord-Amerika. Vanaf 1970 valt vooral de invloed op van de 'free school movements' en de 'alternative school movements' die zich keren tegen de traditionele school. Deze bewegingen zijn sterk fenomenologisch en psycho-analytisch georiënteerd. Recent is er dan aandacht te bespeuren, via de Birmingham School (Paul Willis c.s.), voor het Franse post-structuralisme. Ook is er sprake van een herontdekking van Marx. Morrow vond – tot zijn grote teleurstelling en in strijd met zijn verwachtingen – zelfs geen citaat van de Frankfurters! Dat verklaart dan ook tevens de belangstelling die één van ons met zijn 'state of the art'-bijdrage over de ontwikkelingen in de West-Duitse en Nederlandse kritische pedagogiek te beurt viel.

Gezien onze eigen empirische en theoretische opvattingen verwachten wij voor de toekomst het meest van de *integratieve tendenties* op het vlak van het empirisch onderzoek, de methodologie en de wetenschapsfilosofie. Of het hier signaleerde zich ook in de toekomst zal doorzetten en vooral aan anarchistisch-filosofische usurpaties het hoofd kan bieden, zal in Berkeley (1986) en Ottawa (1987) wel blijken.

I. A. van Berckelaer-Onnes en S. Miedema
(Vakgroep W.E.P. Rijksuniversiteit Leiden)